

14. Ģimenes politikas attīstība

Līga Āboliņa

Latvijā, līdzīgi kā citviet Eiropā, ģimenes atbalsta politikai, īpaši pēdējos gados, tiek pievērsta pastiprināta uzmanība. Savu nozīmīgumu tā iemantojusi tādu mūsdienu sabiedrībā notiekošo pārmaiņu dēļ kā, piemēram, sabiedrības novecošana, iedzīvotāju skaita samazināšanās, ģimeņu skaita samazināšanās, zemie dzimstības rādītāji, ģimenes tipu diversifikācija, kā arī sieviešu īpatsvara un lomas pieaugums darba tirgū. Līdz ar to pieaug nepieciešamība saskaņot darba un ģimenes dzīvi.

Nepieciešamība atsevišķi izvērtēt ģimenes atbalsta politiku, lai veicinātu ar dzimstību, ģimeņu veidošanos un ar stabilitāti saistītu mērķu sasniegšanu, ir vēsturiski priekšnosacīta un sakņojas demogrāfiskās pārejas teorijā. Holandiešu zinātnieks *D. van de Kaa* un beļģu zinātnieks *R. Lesthaeghe* jau 1986. gadā norādīja uz savstarpēji saistītām izmaiņām dzimstībā, ģimenes veidošanas procesā un attiecībās starp partneriem, kuras sākušās pagājušā gadsimta 60. gadu beigās daudzās Rietumeiropas un Ziemeļeiropas valstīs. Šīs izmaiņas bija cieši saistītas ar būtiskām vērtību sistēmas pārmaiņām, kuras attiecas uz ģimenes dzīvi un bērniem. Tika atzīmēts, ka, palielinoties kontrceptīvo līdzekļu pieejamībai un ievērojami samazinoties dzimstībai, nesasniedzot paaudžu nomaiņas sliekšni, vājinās tradicionālās ģimenes kā institūta nozīme sabiedrībā. Tam par pamatu bija uzskats, ka rūpnieciski attīstītās valstīs ir sasniegušas jaunu posmu demogrāfiskajā attīstībā, kuram raksturīga pilnīga dzimstības kontrole. Tā kā pāriem zuda motivācija radīt vairāk nekā divus bērnus, arī dzimstība samazinājās zem paaudžu nomaiņai nepieciešamā sliekšņa. Lai gan pieļaujams, ka zināma nozīme bija arī bērna radišanas atlikšanai, novērojumi liecināja, ka jo-projām saglabājas zems dzimstības līmenis, tādējādi radot jaunu demogrāfiskā līdzsvara trūkumu. Pārmaiņas sabiedrībā ietekmē jēdzienu “ģimene” saturu un ģimenes atbalsta politikas attīstību un redzējumu par nepieciešamajiem atbalsta pasākumiem.

Laika gaitā ģimenes politikas jēdziens un saturs ir plaši analizēts vairāku dažādu nozaru pētnieku zinātniskajos darbos. Pēc kanādiešu sociologa Ešlemana (*J. R. Eshleman*) domām, ģimenes politika ir sociālās politikas atsevišķā priekšmetiskā joma, kas orientēta uz ģimeni un saistīta ar virkni tādu publisko

politiku īstenošanu, kuru mērķis ir veicināt ģimeņu veidošanu un attīstību, nodrošinot ģimenēm pietiekamus ienākumus, nodarbinātības apstākļus un publiskos pakalpojumus. Ģimenes politikai nav izsmeļošas definīcijas, un tā pārsvarā reducējama uz ģimenes struktūru (angļu – *family composition*) veidošanu, atbalsta pasākumiem ģimenēm ar bērniem (pabalstiem, pakalpojumiem un nodarbinātību) un bērnu attīstību (izglītību, veselību, sociālo drošību un tiesību aizsardzību) (Eshleman, Bulcroft, 1991). Ģimenes politika parasti ir integrēta labklājības sistēmā (Schubert et al., 2009). Tā kā ģimenes politika ir viena no jaunākajām politikas jomām un tā ir attīstījusies vēlāk un lēnāk nekā lielākā daļa sociālo politiku, tai ir raksturīga zema institucionalizācijas pakāpe (Blum, Rille-Pfeiffer, 2009, 3).

Savukārt Groningenas Universitātes (Nīderlande) profesore demogrāfe A. Gauthier uzskata, ka ģimenes politika ir dažādu politikas jomu, kas vēršas uz ģimeni ar bērniem, apvienojums un tās mērķis ir paaugstināt labklājības līmeni. Ģimenes politikai vairāk nekā jebkurai citai politikas jomai piemīt pārnozaru raksturs, tā ietver dažādus tematus, kā nodarbinātība, izglītība, mājoklis, kas visi zināmā mērā ietekmē ģimeni (Gauthier, Anne, 1999). Viskonsinas-Medisonas Universitātes (ASV) profesore un ģimenes politikas speciāliste Bogensneidere (*K. Bogenschneider*) ģimenes politiku definē kā valdības aktivitātes, kas veiktas, lai atbalstītu ģimenes, uzlabotu ģimenes locekļu labklājību un stiprinātu ģimenes attiecības (Robila, 2014, 3). Ņemot vērā ģimenes centrālo lomu sabiedrībā, ģimenes politikas izstrādei, ieviešanai un novērtēšanai vajadzētu būt vienai no svarīgākajām politiskās dienaskārtības sastāvdaļām. Tas ir kompleks process, kas prasa savstarpēji koordinētu multidisciplināras komandas darbu. Šādu komandu veido dažādas ieinteresētās puses: valdības un politikas eksperti, zinātnieki, nevalstisko organizāciju pārstāvji un arī aktīvas ģimenes, kas iesaistās sabiedriskās domas veidošanā.

Tāpat ģimenes politika ir kā iedzīvotāju politikas, tā arī demogrāfiskās politikas¹ sastāvdaļa, jo tās aktīva vai, gluži pretēji, pasīva īstenošana ietekmē iedzīvotāju kustības procesus. Demogrāfiskā politika savukārt ietilpst valsts sociālās politikas sastāvā. Tā ir pasākumu kopums demogrāfisko procesu un struktūru apzinātai izmaiņai, lai sasniegtu vēlamu stāvokli (Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca, 2000, 44). Iedzīvotāju politika ir instruments, ar kura palīdzību valdība, iesaistot arī nevalstisko sektoru, tieši vai netieši ietekmē demogrāfisko attīstību. Šis instrumentārijs ietver juridiskus līdzekļus, administratīvas programmas un citas valsts institūciju darbības, lai panāktu izmaiņas

¹ Ar demogrāfisko politiku saprot valsts varas institūciju un sabiedrisko organizāciju mērķtiecīgu rīcību iedzīvotāju kustības procesu regulēšanai, īstenojot sociālus, ekonomiskus, juridiskus u. c. pasākumus, savukārt iedzīvotāju politikai ir plašāks diapazons, tā ir attiecināma uz esošās un gaidāmās iedzīvotāju attīstības ietekmēšanu (Demogrāfisko terminu skaidrojošā vārdnīca, 2001, 26, 54).

pašreizējās iedzīvotāju attīstības tendencēs un nodrošinātu valsts ilgtspēju un labklājību (Demeny, 2003, 752; Poston, Bouvier, 2010, 338 u. c.), un iedzīvotāju politikā svarīga nozīme ir ģimenes dimensijai. Autores ieskatā ģimenes politika pēc būtības ir atsevišķa valsts politikas joma, tomēr, tā kā tā ir gan demogrāfiskās, gan sociālās politikas sastāvdaļa, tā nevar būt no pārējās sociālās politikas atrauts, patstāvīgs process (14.1. attēls).

14.1. attēls. Ģimenes atbalsta politikas vieta hierarhijā

Galvenā ģimenes politikas īpatnība ir tās pārnozaru un starpdisciplinārais raksturs, un tās īstenošana līdztekus sociālās drošības, pabalstu, pensiju un citām politikām ietekmē demogrāfiskos procesus. Tiek uzskatīts, ka pastāv vairākas jomas, uz kurām iedarbojoties var ietekmēt iedzīvotāju procesus, tajā skaitā laulātību, dzimstību, mirstību un migrāciju. Tādējādi ikvienai politikai, kas izstrādāta, lai ietekmētu demogrāfiskos procesus, jābūt vērstai uz vismaz vienu no minētajām politikām. Nepieciešamība pēc aktīvas demogrāfiskās politikas dažādos laika posmos un dažādās valstīs var nebūt aktuāla, arī demogrāfiskās politikas mērķi var būt atšķirīgi. Piemēram, dzimstību ietekmējošās politikas var iedalīt divās grupās – ir pronatalistiskas politikas un antinatalistiskas politikas (Poston et al., 2010, 351). Antinatalistiska pieeja politikā raksturīga valstīm, kurām nav nepieciešams iedzīvotāju skaita pieaugums, piemēram, ASV, Meksikai, Indijai, Vjetnamai, Ēģiptei u. c. Savukārt pronatalistiskas politikas virziena ievērošana ir raksturīga ģimenes politikas jomām Eiropā, ņemot vērā samērā straujo novecošanu un zemo dzimstību, kas lielākajā daļā attīstīto valstu nesasniedz to līmeni, kurš nepieciešams vienkāršai paaudžu maiņai. Šāda politika parasti ietver trīs virzienus – dzimstības veicināšanu, uz ģimeni vērstu atbalsta pasākumus, piemēram, ģimenes pabalstus, kā arī radikālākos risinājumos pat abortu aizliegumus un kontrceptīvo līdzekļu pieejamības ierobežošanu.

Ungāru izcelsmes pētnieks norādījis (Demeny, 2003, 26), ka pronatalistiskas politikas mērķim būtu jābūt plašākam par vienkāršu dzimstības veicināšanu. Pronatalistiskai politikai jābūt vērstai arī uz atbalstu ģimenēm, lai bērniem tiktu nodrošināta vislabākā iespēja izaugt par produktīviem un atbildīgiem sabiedrības locekļiem. Bet Austrijas izcelsmes pētnieks ir uzsvēris, ka pronatalistiskas politikas pamatā ir vienlīdzīgu iespēju radīšana un atbalsts sievietēm, lai tās spētu apvienot bērnu aprūpi un audzināšanu ar nodarbinātību (Lutz et al., 2003). Atkarībā no katras valsts nacionālās kultūras, sociālajiem paradumiem

un tradīcijām arī ģimenes politikas akcenti katrā valstī ir atšķirīgi (Lutz et al., 2003). Eiropā mūsdienās par vienu no visveiksmīgākajām tiek uzskatīta Francijas pieredze, kurā ir augsts strādājošu sieviešu īpatsvars un vienlaikus arī vieni no augstākajiem dzimstības rādītājiem, jo ir izveidota visaptveroša bērnu piešķatīšanas un aprūpes sistēma. Eiropā popularitāti iemantojusi arī Ziemeļvalstu pieeja, bērnu aprūpē un audzināšanā attīstot dzimumneitrālu pieeju un tādējādi nodrošinot atbalstu ģimenei kopumā un līdzvērtīgus atbalsta pasākumus kā mātei, tā tēvam, piemēram, vecāku pabalsta saņemšanu un tiesības izmantot bērna kopšanas atvaļinājumu gan vienam, gan otram bērna vecākam, dalītu atvaļinājumu, elastīgu darba laiku u. tml. Gan periodā, kad Latvija atradās PSRS sastāvā, gan arī patlaban, ņemot vērā ģimenes atbalsta politikā izvirzītos mērķus, manuprāt, Latvijai, it īpaši kopš neatkarības atjaunošanas, ir aktuāla dzimstības veicināšana un atbalsts ģimenēm bērnu audzināšanā, jo paaudžu maiņas rādītāji ir vieni no zemākajiem Eiropā un attīstīto valstu kopumā. Latvijā īstenotā politika ilgtermiņā ir bijusi ar pronatalistisku ievirzi un vērsta uz dzimstības palielināšanu, tomēr nepietiekoši sekmīga. Tā kā Latvijas ģimenes politika ir vērsta uz dzimstības, tātad iedzīvotāju ataudzes veicināšanu, ar ģimenes politiku saprotama tāda politika, kas vērsta uz ģimenes atbalsta veicināšanu, tātad – ģimenes atbalsta politika. Šāds termins lietojams, raksturojot Latvijas situāciju patlaban un ņemot vērā arī vēsturiskus aspektus, proti, arī padomju okupācijas perioda beigu posmā galvenais bija pronatalistiskas politikas virziens, ko apliecina arī virkne valdības lēmumu, kas atspoguļoti darbā.

Franču pētnieki (Math et al., 2009, 39) uzskata, ka pamatā ģimenes atbalsta politikas kodolu veido triju veidu pasākumu kopums:

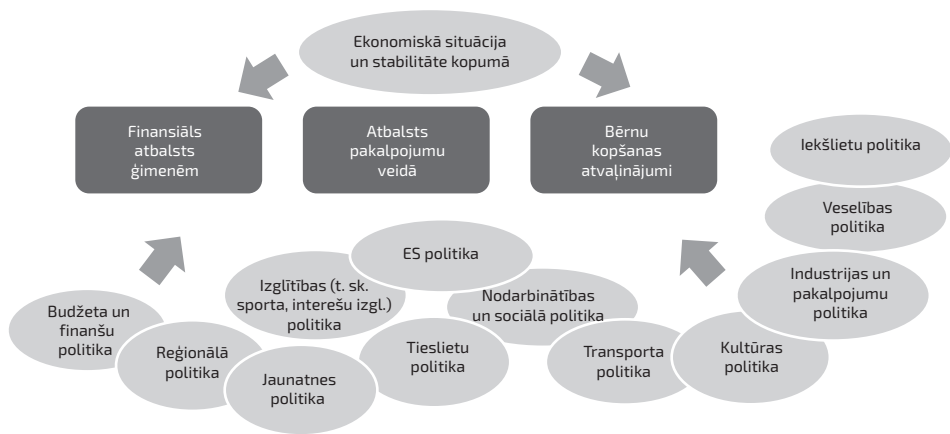
- finansiāls atbalsts ģimenēm sociālo pabalstu un/vai nodokļu atvieglojumu veidā, kompensējot papildu izmaksas, kas ģimenei rodas līdz ar bērna piedzimšanu;
- atbalsts pakalpojumu veidā izglītības, aprūpes un uzraudzības jomā bērniem dažādā vecumā. Līdzekļi, ar kuru palīdzību valsts sniedz atbalstu, var būt dažādi – tieša nodrošināšana ar pakalpojumu un/vai subsīdijas pakalpojumu sniedzējiem, bet tāpat iespējams sniegt atbalstu nodokļu atvieglojumu veidā vai izmaksāt pabalstu, lai palīdzētu segt izmaksas par pakalpojumu;
- apmaksāti bērna kopšanas atvaļinājumi un ar bērna aprūpi saistītas sociālās garantijas (maternitātes, paternitātes atvaļinājumi, bērna kopšanas atvaļinājums, apmaksā slima bērna vai bērna ar īpašām vajadzībām kopšanu u. tml.).

Pēc šādiem principiem ģimenes atbalsta politika ir veidota visās ES dalībvalstīs, pat ja atkarībā no valsts uzsvars ir likts uz dažādiem aspektiem vai tā ir veidota lielākoties kā sociālā atbalsta, nevis ģimenes atbalsta politika.

Kopumā ģimenes atbalsta politika ir jauna politikas joma arī Latvijā. Kā atsevišķa politikas nozare (sākotnēji bērnu un ģimenes atbalsta politika,

vēlāk – bērnu un ģimenes politika) tā pirmo reizi iekļauta Ministru kabineta noteikumos “Ministru kabineta kārtības rullis” (2002) nodarbinātības un sociālās politikas jomā. Tās starpdisciplināro raksturu uzskatāmi parāda fakts, ka ģimenes atbalsta politikas jomas dokumentu izstrādes un īstenošanas stadijās ir iesaistītas lielākā daļa valsts pārvaldes sektorā esošās centrālās pārvaldes iestādes – ministrijas un to padotības iestādes, veidojot sarežģītu sadarbības modeli. Faktiski visas politikas jomas un ekonomiskā izaugsme kopumā ietekmē ģimenes atbalsta politikas attīstību un vietu valsts un sabiedrības vērtību skalā.

Ģimenes atbalsta politikas kodolu Latvijā pamatā veido iepriekš minētie 3 galvenie elementi – finansiāls atbalsts ģimenēm, atbalsts pakalpojumu un citu ģimenei paredzētu pasākumu veidā un bērna kopšanas atvaļinājums, taču kā starpdisciplināra nozare tā cieši mijiedarbojas ar citām politikas jomām un nozarēm (14.2. attēls). Minētais atspoguļojas visos politikas plānošanas dokumentos, jo lielākā daļa pasākumu ir īstenojami, tikai sadarbojoties valsts, pašvaldību institūcijām un nevalstiskā sektora pārstāvjiem.

14.2. attēls. Ģimenes atbalsta politikas shēma

Avots: veidojusi autore, ņemot vērā kopējās pazīmes visām ES ģimenes politikām (Math et al., 2009) un Ministru kabineta 07.04.2009. noteikumu Nr. 300 "Ministru kabineta kārtības rullis" noteikto politikas jomu sadalījumu.

Ģimenes atbalsta politikas īstenošana ietver daudzus tās dalībniekus un dažādu līmeņu (valsts, pašvaldības) koordināciju. Tāpēc, lai arī dažkārt ir izstrādātas patiešām labas politikas, pastāv grūtības tās ieviest. Bieži vien trūkst informācijas par jaunieviešamiem pasākumiem, tāpēc iedzīvotāji tos neizmanto un negūst labumu no tiem. Piemēram, tiek ieviesti pasākumi vardarbības ģimenē novēršanai, bet iedzīvotāji nav pietiekoši informēti par tiem, līdz ar to upuri nav informēti par savām tiesībām un pieejamajiem resursiem un tos neizmanto,

attiecīgi ieviesto politikas iniciatīvu padarot mazrezultatīvu. Tāpat arī resursu trūkums var atturēt no rīcībpolitikas ieviešanas (Robila, 2014, 4). Tāpēc sabiedrības informēšana par atbalsta pasākumiem, izpratnes veidošana un informētas sabiedrības radišana ir viens no svarīgiem un pastāvīgiem ģimenes atbalsta politikas uzdevumiem.

Viens no Latvijas ģimenes politikas virsmērķiem ir dzimstības palielināšana. “Deklarācijā par Laimdotas Straujumas vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību” bija iecerēts veicināt tautas ataudzi, lai dabiskais pieaugums 2020. gadā sasniegtu pozitīvu vērtību. Tomēr pret šādām prognozēm jāattiecas piesardzīgi, jo demogrāfiskā situācija kopumā, neraugoties uz to, ka pēdējos gados novērojams pastāvīgs dzimstības, arī laulātības, neliels pieaugums, uzlabojas nepietiekami. Deklarācijā nosauktie uzdevumi sasniegti netika, jo L. Straujumas vadītā valdība demisionēja. Arī sekojošajai valdībai (M. Kučinska vadībā) Valsts prezidents R. Vējonis kā vienu no prioritāriem uzdevumiem izvirzīja demogrāfiskās situācijas būtisku uzlabošanu.

ES Pamattiesību harta noteic, ka tiesības stāties laulībā un tiesības veidot ģimeni tiek garantētas saskaņā ar valsts tiesību aktiem, kas nosaka šo tiesību izmantošanu (ES Pamattiesību harta, 2010). Tādējādi ģimenes atbalsta politika atrodas katras dalībvalsts ziņā un nav ES kompetencē, tomēr netieši tā ietekmē ģimenes atbalsta politikas kodolu. ES var izstrādāt tiesību aktus jomās, kas attiecas uz ģimenes dzīves saskaņošanu ar darbu, bet sociālie partneri var vienoties par līgumiem, kuri kļūst par direktīvām. Tāpat ES ir platforma ekspertu darbam ar ģimenes atbalsta politikas jautājumiem (piemēram, Eiropas Ģimeņu alianses interneta portāls, darba grupa, kas atbild par demogrāfijas jautājumiem u. c.), dalībvalstīm pieejami struktūrfondu līdzekļi (piemēram, ERAF, ESF) iniciatīvām, kas saistītas ar ģimenes situācijas uzlabošanu (Eiropas Ekonomikas, 2011, 11). Kā minētajā atzinumā norādījuši Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejas eksperti, vispārējā ģimenes atbalsta politika ietver fiskālos pasākumus, pabalstus ģimenēm, pasākumus vīriešu un sieviešu profesionālās vienlīdzības veicināšanai, pakalpojumus bērnu un aprūpējamu cilvēku atbalsta jomā, ģimenes tiesības vecuma pensijas sistēmā, kā arī iespēju saskaņot ģimenes dzīvi ar darbu: var izmantot bērna kopšanas atvaļinājumu, izvēlēties nepilnu darbalaiku. Pēc Bogenšneideres domām, ģimenes atbalsta politika var būt tieša vai netieša. Tieša ģimenes atbalsta politika tiek apzināti veidota, lai sasniegtu specifiskus mērķus, kas vērsti tieši uz ģimeni kā kopumu un uz ģimenes locekļiem (piemēram, bērnu kopšanas atvaļinājums, vardarbības ģimenē izskaušana), kamēr netieša ģimenes politika nav īpaši vērsta uz ģimeni, taču tā ietekmē ģimeni netieši (piemēram, starptautiskās migrācijas politika).

Latvijā novērojamas abas pieejas – gan tieša ģimenes atbalsta politika, kas vērsta uz ģimenes labklājību (dažādi pabalsti, specifiski nodokļu atvieglojumi ģimenēm ar bērniem, t. sk. daudz bērnu ģimenēm), gan arī netieša ģimenes

atbalsta politika (minimālās darba algas un nodokļu politikas izmaiņas kopumā ietekmē ģimeni).

1990. gada 4. maijā, atjaunojot Latvijas valstisko neatkarību, Latvija pasludināja pievienošanās virknei starptautisko tiesību aktu, tajā skaitā ANO Konvencijai par bērna tiesībām, “Deklarācijai par sociālajiem un tiesību principiem attiecībā uz bērnu aizsardzību un materiālo nodrošinātību, pievēršot īpašu uzmanību aizgādības un aizbildnības iedibināšanai, kā arī nacionālai un starptautiskai adopcijai” un citiem starptautiskiem cilvēktiesību dokumentiem (Latvijas Republikas Augstākā Padome, 1990). Tas konstitucionālā līmenī noteica tālāko valsts virzību arī ģimenes atbalsta jomā un bērnu tiesību ieviešanā. Tomēr virkne pasākumu ģimenes situācijas uzlabošanai un dzimstības veicināšanai, ņemot vērā demogrāfisko situāciju kopumā un dzimstību Latvijā, tika veikti jau iepriekš un bija ģimenes atbalsta politikas platformas priekšnoteikums. Jau pagājušā gadsimta 70. gadu otrajā pusē, pēc tam, kad 1976. gadā LPSR Ministru Padome izveidoja starpresoru padomi demogrāfisko problēmu izpētei, tika izstrādāts komplekss pasākumu kopums dzimstības veicināšanai nākamajiem desmit gadiem, tomēr šo pasākumu kopumu valdība neapstiprināja (Eglīte, 2013, 51). Drīz pēc tam – 1980. gadā – tapa Latvijas Komunistiskās partijas un LPSR Ministru Padomes lēmums Nr. 304, kas faktiski bija padomju okupācijas perioda pirmais ģimenes atbalsta politikas plānošanas dokuments Latvijā un paredzēja attīstīt atbalstu vairākos virzienos – gan stiprināt mātes un bērna aizsardzību nodarbinātībā un mājokļa jautājumos, gan atbalstīt daudzbērnu ģimenes un ģimenes stiprināšanas pasākumus. 1983. gadā sāka izstrādāt mērķprogrammu “Latvijas PSR iedzīvotāji”, un tās īstenošana rezultējās dzimstības pieaugumā: tika sasniegts dzimstības līmenis, kas nepieciešams vienkāršai paaudžu nomaīnai, pieauga otrā, trešā un nākamo bērnu dzimstība (Zvidriņš, Eglīte, 1990, 69–72). Savukārt 1987. gadā tika pieņemts jauns valdības līmeņa dokuments, kas noteica papildu garantiju un priekšrocību (piemēram, ārpuskārtas nodrošināšana ar vietu pirmsskolas izglītības iestādē, labāka pieejamība ārstniecības, komunālajiem, sadzīves, mājokļa labiekārtošanas, kultūras un transporta pakalpojumiem) īstenošanu daudzbērnu ģimenēm un mātēm ar bērniem līdz trīs gadu vecumam.

Tāpat neatkarības atgūšanas priekšvakarā valdībai bija citas, mūsdienās netipiskas problēmas, piemēram, 1989. gada 14. februārī tika pieņemts lēmums Nr. 46 “Par pasākumiem iedzīvotāju skaita nepamatota mehāniskā pieauguma pārtraukšanai un migrācijas procesu regulēšanai Latvijas Padomju Sociālistiskajā Republikā”, kas gan primāri bija vērsts uz papildu darbaspēka pieplūduma tempa samazinājumu, bet pastarpināti norādīja gan uz infrastruktūras pārslodzi, nodrošinot iedzīvotājus ar dzīvokļiem un pārtiku, gan uz infrastruktūru izglītības un veselības vajadzībām. Tādējādi neatkarības atjaunošanas periodā valstī iezīmējās daudz fundamentālāka problemātika, tostarp saistīta ar ekonomikas transformāciju, rubļa devalvāciju, augsto inflāciju utt.

Noslēdzoties okupācijas periodam un uzsākot demokrātiskas un suverēnas valsts atjaunošanu, kopējā sociālekonomiskā situācija Latvijā pasliktinājās. Gan pāreja uz tirgus ekonomiku, gan straujais bezdarbs, rūpniecības sabrukums un ekonomiskā krīze lielākajai sabiedrības daļai, tostarp ģimenēm ar bērniem, izraisīja strauju materiālās situācijas pasliktināšanos. Iedzīvotājiem samazinājās ienākumi, būtiski palielinājās inflācija, vienlaikus ar naudas maiņu notika rubļa devalvācija, kas visai tieši ietekmēja iedzīvotāju ilgtermiņa uzkrājumus un terminētos mērķnoguldījumus (obligācijas), piemēram, bērnam pēc pilngadības sasniegšanas, kāzām u. tml., padarot tos par nevērtīgiem, tāpēc sabiedrībā pieauga bažas par valsts attīstību, stabilitāti un drošību nākotnē. Ģimenes ar bērniem nonāca situācijā, ar kuru nebija rēķinājušās, kad plānoja un realizēja savas reprodūktīvās ieceres. Tas radīja nepieciešamību pēc atbalsta sistēmas un bija priekšnoteikums sociālās palīdzības sistēmas attīstībai Latvijā.

Atbalsta pasākumus ģimenēm atbilstoši pētnieku (Math, Thevenon, 2009) uzskatam, proti, 3 pamatelementu kopumam (finansāls atbalsts, bērna kopšanas atvaļinājumi un atbalsts pakalpojumu veidā), laika posmā, kad Latvija attīstījās kā neatkarīga valsts, atsevišķi nodalīt bija sarežģīti. Tas gan nenozīmē, ka atbalsta sistēma ar ģimenes atbalsta politikai raksturīgajām iezīmēm nepastāvēja. Sociālās drošības jomā Latvijā tika īstenota virkne reformu – no haotiskiem, nekoordinētiem ģimenes atbalsta elementiem tika izveidota valsts sociālo pabalstu sistēma, kas tika nošķirta no sociālās palīdzības un sociālajiem pakalpojumiem un kas pilnveidoja sociālās apdrošināšanas sistēmu, kura būtiski ietekmēja bērna kopšanas un vecāku pabalstu reformu. Tāpēc autore uzskata, ka ģimenes atbalsta politikas analīzei ir lietderīgi periodu (kopš neatkarības atjaunošanas līdz mūsdienām) iedalīt vairākos laikposmos. Atbilstoši pieņemtajiem tiesību aktiem un politikas plānošanas periodiem no rīcīpolitikas analīzes viedokļa izšķirami šādi pieci ģimenes atbalsta politikas attīstības posmi:

- 1) kopš neatkarības atgūšanas 1990. gadā līdz 1994. gadam, kad pakāpeniski tika izveidota sociālās drošības un atbalsta sistēma, kā arī pieņemti normatīvie akti atbilstoši starptautiskajiem cilvēktiesību dokumentiem, kuriem Latvija pievienojās;
- 2) no 1995. gada līdz 2002. gadam, kad Latvijā bija spēkā likums “Par sociālo palīdzību”;
- 3) no 2003. gada līdz 2008. gadam, kad tika aktivizēta ģimenes atbalsta politika, gan pieņemot jaunus progresīvus tiesību aktus un politikas plānošanas dokumentus, kas tieši vai netieši ietekmēja ģimeni, gan institucionalizējot ģimenes atbalsta politiku un ieviešot jaunus ģimenes atbalsta instrumentus;
- 4) no 2009. gada līdz 2015. gadam, kad ekonomiskās krīzes ietekmē tika īstenoti pasākumi, kas iespaido ģimenes atbalsta sistēmu, bet, situācijai uzlabojoties, ierobežojumi tika atcelti un ģimenes atbalsta sistēma atkal aktivizēta;

5) no 2016. gada jeb ģimenes atbalsta politikas “pavasaris”, kad demogrāfiskās situācijas uzlabošana un ģimenes atbalsta politikas pilnveide tika atzīta par vienu no valdības prioritātēm un atsākts mērķtiecīgs darbs, lai sistēmiski pilnveidotu ģimenes atbalstu, atvēlot ievērojamus valsts budžeta līdzekļus mazāk aizsargātām mērķgrupām – aizbildnībā esošiem bērniem, bērniem, kuri zaudējuši vienu vai abus apgādniekus, adoptētājiem, daudz bērnu ģimenēm (sākot ar ceturto bērnu, būtiski pieaudzis ģimenes valsts pabalsts) u. c.

2016. gada pavasarī Ministru prezidenta padotībā izveidota ekspertu sadarbības platforma “Demogrāfisko lietu centrs”, kuras eksperti turpina intensīvi strādāt, lai pilnveidotu ģimenes atbalsta politiku.

Tomēr jāuzsver, ka ģimenēm labvēlīga atbalsta politika ir viena no komponentēm, kas pozitīvi iespaido dzimstības līmeni. Pētījumi citviet Eiropas Savienībā neliecina, ka, īstenojot ģimenes atbalsta politiku, speciāli pasākumi ģimenes institūta stiprināšanai spēj ilgtermiņā būtiski ietekmēt dzimstības rādītājus.

Jāatzīst, ka veiksmīgai politikas ieviešanai būtiska ir sistēmas koordinatora kapacitāte – cik lielā mērā pārējās sistēmas sastāvdaļas respektē un ieklausās vadošās institūcijas priekšlikumos. Ģimenes valsts politika ir plaša pārnozaru politika, līdz ar to tās koordinējošai iestādei būtu jābūt ar plašākām pilnvarām un ietekmes svirām. Dzimstības veicināšana, nabadzības mazināšana un ģimenes labklājības nodrošināšana kopumā ir viens no svarīgākajiem ilgtermiņa valsts attīstības plānošanas uzdevumiem. Lai ģimenes valsts politikas īstenošana būtu sekmīgāka, jāpanāk, ka tās pārraudzība tiek uzticēta augstāka līmeņa pārnozaru institūcijai, piemēram, kā tas ir šobrīd, – Ministru prezidenta pakļautībā esošai iestādei.

Literatūra un avoti

- Blum, S., Rille-Pfeiffer, C. (2010) *Major Trends of State Family Policies in Europe. Working Report* (April 2010) [https://eldorado.tu-dortmund.de/bitstream/2003/27692/1/EF3_StateFamilyPolicies.pdf].
- Coleman, D. (2006) Immigration and Ethnic Change in Low-Fertility Countries: A Third Demographic Transition. *Population and Development Review*, 32 (3).
- Deklarācija “Par Latvijas Republikas pievienošanas starptautisko tiesību dokumentiem cilvēktiesību jautājumos”. Latvijas Republikas Augstākā Padome. *Latvijas Republikas Saeimas un Ministru kabineta Ziņotājs*, Nr. 21, 1990. g. 24. maijs.
- Demeny, P. (2003) Population Policy Dilemmas in Europe at the Dawn of the Twenty-First Century. *Population and Development Review*, 29 (1): 1–28.
- Eglīte, P. (2013) Iedzīvotāju ataudzes veicināšanai domāto pasākumu līdzšinējais iedarbīgums. Grām.: *Apcerējumi par Latvijas iedzīvotājiem, Nr. 15. Cilvēka vērtība un tās skaitliskā izteiksme. Pētnieciskā darba rezultāti*. Rīga: SIA LZA Ekonomikas institūts, 168 lpp.
- Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komiteja (2011) Atzinums par tematu “Ģimenes politikas loma demogrāfisko pārmaiņu jomā nolūkā popularizēt paraugprakses apmaiņu dalībvalstīs”. 2011. g. 4. maijs [http://www.lm.gov.lv/upload/sabiedrības_līdzdalība/demografisko_lietu/materials3_030611.pdf].

- Eiropas Savienības Pamattiesību harta (2010/C 83/02). *Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis*, Nr. C83/389, 2010. g. 30. marts.
- Eshleman, R., Bulcroft, R. A. (1991) *The Family*. Boston: Allyn & Bacon, 623 p.
- Gauthier, A. H. (1999) The Sources and Methods of Comparative Family Policy Research. *Comparative Social Research*, 18: 31–56.
- Lutz, W. et al. (2003) Europe's Population at a Turning Point. *Science*, 299: 1991–1992.
- Math, A., Thevenon, O. (2009) Family Policy Instruments Helping to Cope with Cost of Children. *A Report to the European Commission. The Costs of Raising Children and the Effectiveness of Policies to Support Parenthood in European Countries: a Literature Review* [http://europa.eu/epic/docs/eu_report_cost_of_children_final_11-05-2009.pdf].
- Poston, D. L. Jr., Bouvier, L. F. (2010) *An Introduction to Demography*. Cambridge University Press, 678 p.
- Robila, M. (ed.) *Handbook of Family Policies Across the World* [https://books.google.lv/books?id=1cM_AAAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=lv&source=gbg_summary_r&cad=0#v=onepage&q&f=false].
- Schubert, K., Hegelich, S., Bazant, U. (2009) European Welfare Systems. Current State of Research and Some Theoretical Considerations. In: *The Handbook of European Welfare Systems*. London, pp. 3–28.
- Sociālā darba terminoloģijas vārdnīca* (2000) Rīga: “Sociālā darba un sociālās pedagoģijas augstskola “Attistība””. 249 lpp.
- Thompson, W. S. (1929) Population. *American Journal of Sociology*, 34: 959–975.
- Zvidriņš, P., Eglīte, P. (1990) Demogrāfiskā situācija un demogrāfiskā politika Latvijā. *LPSR ZA Vēstis*, 5 (514): 66–74.
- Zvidriņš, P. (red.) (2001) *Demogrāfisko terminu skaidrojošā vārdnīca*. Rīga: LU, 129 lpp.